

Milliyetçilik, İslamcılık ve Nurculuk Arasında bir Kürt Mollası: Molla Ali Zile

Gülsüm Gürbüz Küçüksarı

Bu yazıda Diyarbakırlı Molla Ali Zile'nin (1923-1995), Kürt toplumunun açmazları olarak gördüğü problemlerden ve bunlara getirdiği çözümler sürecinde nasıl bir fikir mücadelesi içine girdiğinden bahsedeceğim. Molla Ali üzerine araştırma yapmamın sebebi, onun Kürt Hizbullah'ı ile kesişmiş olan İslami anlayışı veya medrese geleneği çizgisinden biraz aykırı duruşu değil sadece. Bir tarihçi için Molla Ali'yi okumaya çalışmak, aslında onun zatında kısmen Kürt alimlerini ve içinde buldukları büyük resmi daha iyi anlamaya çalışmaktır: Çünkü Molla Ali'nin düşüncesi bu büyük resimde seküler Kürt düşüncesi, laik Türk devleti ve post-kolonyal düşünce ile birlikte gelişmiş, evrilmiş ve şekil almış bir düşüncedir.

Farklı düşünürlerin fikirlerini incelerken yapmamız gereken en önemli şey, bu düşünürleri içinde büyüdükleri sosyal, ekonomik ve politik çerçeve içinde anlamaya çalışmak olmalıdır. Çünkü düşünce çevreden bağımsız gelişmeyen¹ ve hatta dikkatli okuduğumuzda bize o günün şartlarından haber veren bir kaynaktır. İbrahim Abu Rabi, Arap entelektüellerin düşünce tarihini incelediği enfes çalışmasında, modern Müslüman bilincinin, tam da bu nedenden dolayı, kolonyal tecrübeden bağımsız düşünemediğini yazar: Avrupa'nın kolonisi olduğu süreçte Müslüman dünyasının yaşadıkları, Müslüman bilincinin ayrıl-

1 - F. Gilbert, "Intellectual History: Its Aims and Methods" Daedalus vol. 100(1), Winter, 1971, 94 cited in İbrahim M. Abu-Rabi, Intellectual Origins of Islamic Resurgence in the Modern Arab World, (Albany: State University of New York, 1996), 3.

maz bir parçası haline gelmiştir.² Aynı şekilde, Türkiye'deki Kürt Müslüman düşüncesi de Türkiye'de ve dünyada gelişen siyasi ve sosyal olayların etkisinden bağımsız incelenemez. Kürt alimlerinin düşünce tarihleri bir yandan bu kolonyal düşünme sürecinin bir yansıması iken, bir yandan da Türkiye'deki Kemalist yapılanmaya ve sol eğilimli Kürt milliyetçiliğine cevap olarak şekillenen fikirlerdir. Yani kısaca, Kürt Müslüman düşüncesini incelerken, bu düşüncelerin hem Kemalizm'in, hem de Kürt sol milliyetçiliğinin, Kürt dini sınıfıyla mücadelesi ile şekillendiğini altını çizmeliyiz.

Kürt toplumunun çıkmazları sadece seküler Kürtleri değil, Kürt ulemasını da değişik çözümler bulmaya itmiş, fakat Kürt ulemasının bu konudaki mücadelesi, bir kaç istisna dışında, bilimsel araştırmaların şu ana kadar pek konusu olmamıştır. Kürt ulemasının heyecan verici ve hala taptaze olan milliyetçilik, Kürtlük, Türk devleti, İslam ve Batı üzerine olan düşünceleri, Kürt solunun Kürt uleması için kullandığı "gerici" "irticacı" ve "devletin yandaşları"³ söylemlerine hapsolmuş durumdadır. Kürt solu, dinin, siyasetin ve toplum üzerinde güç kurmanın bir malzemesi olarak kullanılmasından duyduğu rahatsızlıkta elbette haksız değil. Ama bir tarihinin her şeye rağmen yapması gereken, bu tür genelleyici ve küçümseyici tavırların ötesine geçebilmek ve bu yaklaşımların sakladıkları hem gizli hesapları hem de tarihsel gerçekleri anlamaya çalışmak olmalıdır. Yani demek istediğim, Kürt ulemasını çalışmak için dindar olmaya gerek olmadığı gibi, Kürt solunu çalışmak için de solcu olmaya gerek yoktur. Fikirlerini benimsesek veya reddetsek de, Kürt ulemasının düşünce tarihini incelemek bize bilimsel anlamda birçok katkı sunuyor: Kürt ulemasının ideolojilerini çalışmadan Kürt kimliğinin barındırdığı farklı renkleri anlamamız güç. Onların fikirleri bize Kürt toplumun etkisi altında kaldığı ideolojik yaklaşımları da özetler. Farklı düşünce yapılarına sahip olan Kürt ulemasını inceledikçe, dini sınıfın da tek tip düşünmediğini ve genellemelerin bizi yanılttığını anlıyoruz. Molla Ali'nin entellektüel kişiliğini konuşmak bu yüzden önemlidir.

Molla Ali'yi çalışırken beni şaşrtan en önemli nokta birbirine zıt ideolojilere gönül vermiş olması ve sabit ve uyumlu bir düşünce yapısının olmamasıydı. Her savunduğu fikre de şiddetle sahip çıktığını fark ettiğimde, nasıl oluyor da bir insan aynı anda hem siyasal İslam'ın ateşli bir takipçisi, hem de Said Nursi'nin- ki siyasal İslam düşüncesiyle taban tabana zıt idi- eserlerinin savunucusu olabiliyor, diye defalarca kafamda döndürüp durdum.⁴ Nasıl Said

2 - İbrahim M. Abu-Rabi', *Contemporary Arab Thought: Studies on Post-1967 Arab Intellectual History*, (London and Virginia: Pluto Yayınları, 2004), 128 and Abu-Rabi', *Intellectual Origins of the Islamic Resurgence*, 22.

3 - Hamit Bozarslan, "Kurds and the Turkish State" *The Cambridge history of Turkey Volume 4: Turkey in the modern world* (Cambridge: Cambridge University Yayınları, 2008), 349.

4 - Şükran Vahide ve İbrahim M. Abu-Rabi®. *İslam in Modern Turkey: An Intellectual Biography of Bediuzzaman*

Nursi'yi ve Humeyni'yi aynı şiirinde asrın mehdileri olarak tanımlayabiliyor?⁵ Farkettim ki, bu çözemediğim denklem, aslında bize Kürt kimliği hakkında ipuçları veriyor. Hamit Bozarslan bu ikilemin aslında Kürt düşünürlerin genel bir çıkmazı olduğunu ve bunun da yaşadıkları siyasal ve kültürel tecrübeden kaynaklandığını söyler. Bu paradoks onların çok farklı kimlikleri içlerinde barındırabildiklerini gösteriyor, ve tabii bunun nedeni de aslında buldukları asırdaki baskın güçlerin kavgaları ile sınırlandırılmış mücadeleleri.⁶

Molla Zile'nin düşünceleri yaşadığı tarihsel koşulları büyük oranda yansıtır. Onun düşüncesini incelerken karşımıza üç ayrı temel kimlik çıkıyor: emperyalizm karşıtı kimlik, Kemalizm karşıtı kimlik ve milliyetçilik karşıtı kimlik, yani onun düşüncesi bu üç tecrübeye karşıt bir cevap olarak gelişmiştir. Tüm bu üç kimliğin en kuvvetli olanı ise emperyalizm karşıtı kimlik. Yani Müslümanların koloni sürecindeki tecrübesi Molla Ali'nin İslami düşüncesi ve mücadelesinin temelini oluşturuyor. Siyasal İslam anlayışı Seyyid Kutb, Hasan al-Banna, Cemaleddin Afghani, Muhammad Abduh, ve Abu Ala' Mevdu di gibi düşünürlerden etkilenmiştir, bunları yazdıklarından şahit oluyoruz.⁷ Oğlu Mehmed Said Yaz⁸ ile yaptığım mülakatta babasının siyasal İslamın Kürdistan'daki kurucusu olduğunu söylemişti. Zaten Molla Ali'nin siyasal İslam'a olan inancına İran Devrimini ve Humeyni'yi içten desteklemesi ile de şahit oluyoruz. Ona göre Humeyni'nin devrimi, uzun zamandır İslam dünyasının Batı ile,⁹ "dinsizlik, küfür ve bölünmüşlük"¹⁰ ile olan mücadelesinde galibiyeti temsil ediyordu. Kürtlerin hakları da İslam'ın uyanışının bu genel çerçevesinde aranmalıydı, başka yerde, yani Kürt milliyetçiliğinde değil. Bunun en önemli nedeni de Molla Ali'nin, 1970'lerden beri Kürt milliyetçilerinin İslam'a alerji duyduklarını düşünmesi ve İslam'ı Kürtlerin geri kalmışlığının nedeni olarak görmelerine olan tepkisiydi. İslam'a olan bu tepkiselliklerinden dolayı Molla Ali de onların benimsedikleri milliyetçilik düşüncesine bir o kadar mesafeliydi ve ona göre Kürt milliyetçiliği sadece Kürtlerin İslam ile olan bağına kesmek için kurgulanmış bir projeydi.¹¹

Said Nursi. (Albany: State University of New York Yayınları, 2005), 223, 242, 308.

5 - Arafat Yaz, "Cumhuriyet Dönemi Müderrislerinden Silvanlı Molla Ali Zila (İlmi) Hayatı Eserleri ve Kişiliği," (Master Tezi, Dicle Üniversitesi, 2012), 67.

6 - Hamit Bozarslan, Önsöz, Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler, Yağın Çakmak ve Tuncay Şur (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 18-19.

7 - Arafat Yaz, 81.

8 - Said Yaz Diyarbakır Ulucami eski imamıdır. 2018 seçimlerinde AK Parti'den aday adayı olmuştur.

9 - Arafat Yaz, 82-87.

10 - A.g.e., 87.

11 - M. Said Yaz ile Mülakat

Molla Ali'ye göre Kürt milliyetçileri, ellerine bir geçse, İslam dinini Kürtlerin bağrından sokup atacaklardı,¹² çünkü dinden nefret ediyorlardı. Onlar dinin rağmına Kürtlüğü yükseltiyor, 'şirke' düşüyor ve bu yüzden Molla Ali de kendisini milliyetçiliğe karşı olarak tanımlıyordu. Kürt milliyetçilerinin İslam'a olan 'nefreti' aslında Molla Ali'ye sorarsanız, milliyetçiliğin kendisinin de bir 'şirk' olduğu tezini destekliyordu. Molla Ali milliyetçiliği sadece seküler milliyetçiliğe münhasır görüyordu: milliyetçilik ona göre Batılı anlayışın bir sonucuydu ve onu reddetmesi bu yüzden şarttı. Bu yüzden milliyetçiliği reddederken onu 'put kavmiyet,' 'unsuriyet haçı,' 'unsuriyet ahmaklığı' ve 'zennari kavmiyet (cehennem arkadaşı milliyetçilik),' gibi tanımlarla nitelendiriyordu.¹³ Oğlunun deyimiyle şöyle söylüyordu: "Kürtler Atatürk rejiminin altında seksen sene acı çektiler ve bir seksen sene daha 'Atakürd'ün elinde çekecek vakitleri yok."¹⁴

Dini bir Milliyetçilik

Eğer dikkatle incelersek, milliyetçiliğe olan derin öfkesine rağmen, Molla Ali'nin kendisinin de bir çeşit milliyetçilik yaptığını görüyoruz: bu da dini milliyetçilik. Ona göre bir insanın dini ve milliyeti birbirinden ayrılmazlar: Şimdi kaybolmuş olan 1970'lerin sonunda yazdığı bir kitabında, El-Qadiyyatu'l-Kurdiyyatu wa'l Hallu'l-İslamiyyu'l-Leha (Kürt Sorunu ve İslami Çözüm), Molla Ali Kürdü şöyle tanımlıyor: gerçek Kürt din yolunda olandır, dinden uzaklaşan Kürt olamaz."¹⁵ Kürt kimliğini katıksız bir Müslüman kimliğiyle eş tutması veya o şekilde tanımlaması, onu da bir çeşit milliyetçi yapmıştır. Hep beraber bakalım:

*"Eğer kim olup, kim olmadığımı öğrenmek istiyorsan
Bu ispat ve nefyin ilanına dikkat et!
Bütün menfi kayıt, rabt ve nispetlerden beriyim
Muhammed-İbrahim millet Kur'an dini Müslüman'ıyım*

*Odur benim hanümanım, annem, babam, mülk, mal ve evladım
Odur benim kavim ve kimsem, ihvan, irtibat ve iftihar davam
Ne ovalı, dağlı, köylü, şehirli ve ülkeciyim
Ne ırk ikliminin rengiyim, Ne Zork ne Silvanlıyım*

12 - M. Said Yaz ve Diyarbakırlı Molla Süleyman Kurşun ile mülakat.

13 - Arafat Yaz, 48.

14 - M. Said Yaz ile Mülakat

15 - Arafat Yaz, 107.

*Ne Kürt, Türk ve Rumiyim, ne Fisat, Bosat ve Kulpluyum
Ne Zaza, Badik ve Xi'yim, ne Barzani'nin kavmindenim
Ne sirk okulunun fenniyim, ne Avrupa taklitçisiyim
Ne mühlid felsefeciyim ne mimsiz medeni insanım"¹⁶*

Bu beyitlerde hem dini milliyetçiliğin hem de emperyalizm karşıtı modern İslami düşüncesinin etkisini görürüz. Molla Ali'ye göre bir insan hem milliyetçi hem de Müslüman olamaz. Seyyid Kutub da bir Müslümanın tek bir milliyeti olacağından bahseder: o milliyet de onun inancıdır, yani Müslüman kimliği tüm aidiyetleri siler süpürür.¹⁷ Kutub'a göre Müslümanlar İslam ile bağlıdırlar ve bu ümmet olma bilinci onların milliyetidir.¹⁸ Aynı şekilde Molla Ali de Müslümanlığın dışındaki tüm kimliklerini reddeder.

Molla Ali milliyetçilerle birlikte çalışmak isteyen Kürt mollalara da çok kızar. Cegerxwîn (1903-1984) ona göre Kürt mollaları arasında tam bir hayal kırıklığıdır. Cegerxwîn'in komünist ideoloji ile Kürt haklarını savunmasını kabullenemez. Cegerxwîn'in vatan üzerine yazdığı bir şiirine cevap olarak kendi yazdığı şiirde, onunla şu şekilde atışmıştır:

Cegerxwîn

*Vatanım, cihanın gelini sensin
Tümüyle bağ, cennet, çayır ve çeşmesin
Göz alıcı, naz ve güzelsin
Çok şirin, beyaz ve gençsin
Başı Selahattin-i Kürdi'nin tacıdır
Alın gök burcunda güneştir*

Cîgernûr

*Vatanım vatandır, Lat değildir
Ki İslam evlatları doğurdu
_İrem bağları gibi cennet misalisin
Ama ne yapayım hunharların elindesin
Ne zaman ki eşkıya onu sardı
Başı, bedeni soydu, avreti çıkardı*

16 - A.g.e., 95-100.

17 - Paul Brykczynski, 'Radical İslam and the Nation: The Relationship between Religion and Nationalism in the Political Thought of Hassan al-Banna and Sayyid Qutb,' History of Intellectual Culture, 5:1, 2005, 12.

18 - Sayed Khatib, 'Arabism and İslamism in Sayyid Qutb's Thought on Nationalism,' The Muslim World, 94, 2004, 221.

*Vasl vav'ımı (welat kelimesindeki we' den bahsediyor) ve dinin va'dini kopardın
 Bütünüyle kuruyup çürüdü, ikinci Lat oldu
 ...Hakiki Kürt dini yol edinendir,
 Dinden dönen Kürt değil canidir
 ... Hâlbuki din ve dünya ile süslendiğin zaman
 Dünyanın hurisi olmuştun
 Risale-i Nur güneş gibi doğdu
 Zamanın kutbu Bedi' Üstat'tan
 Akıl, göz ve kulağın yok mudur?
 Said Kürdi'dir göğün güneşidir
 ... Din ile salah olduk ama bugün fesadız
 Çünkü düşman dinimizi, evimizi yıktı
 Din ve Kur'an ile aydınlan
 Fakirliğin asıl babası cehalettir.¹⁹*

Cegerxwîn'in vatana olan dinden bağımsız sevgisi, Molla Ali'ye göre bir şirktir, ki bu şirk yüzünden vatan, Kürtçe ifadesiyle Welat, bir put olan Lat'a dönüşmüştür. Lat ise İslam tarihinden hatırladığımız üzere İslamiyet öncesi, cahiliye olarak adlandırılan dönemde, tapınıla gelen önemli putlardan birinin ismidir. Bu yorumuyla aslında bize yine Seyyid Kutb'u hatırlatır Molla Ali. Aynı Kutub'un dünyayı birbiriyle zıt iki kategoriye ayırdığı gibi o da ayırır: İslam ve cahiliye. Kutub'a göre vatan ve ırk aslında ikisi de puttur²⁰ ve tüm aşırı vatansal ve irksal sevgiler aslında cahiliye durumunun bir ürünüdür.²¹ Molla Ali de Kürt vatanının eşkıyalar eline geçtiğini ve bu eşkıyaların vatani bir put haline getirdiğini söyler.

Molla Ali'nin Kürt topraklarını tasvir edişi aslında Kürt milliyetçilerinin tasvir edişleri kadar milliyetçidir. Kürt milliyetçilerinin Kürdistan'ı ve Kürt bireyini hayali betimlemeleri gibi betimlemiştir Molla Ali. "Kürdistan sadece Müslüman çocuklar doğurur," "hakiki Kürt dini yol edinendir, dinden dönen Kürt değil canidir" der. Böyle söyleyerek aslında Kürt milleti için ideal bir toprak ve ideal bir Kürt birey hayalini gösterir. Mesela Cegerxwîn'in çizdiği hayali Kürtlükte biz, Kürdistan'ın dünyanın gelini olarak tasvir edildiğini görüyoruz, "alın göklerde güneş" misali bir gelin. Molla Ali'ye bakınca da Kürdistan melekvari ve sadece Müslümanlara ayrılmış bir yer oluverir, aynı "göklerdeki güneşler" gibi Kürt alimler yetiştiren bir toprak. Bu yüzden Kürt olmak isteyen öncelikle Müslüman olmalıdır. Bu ise gerçeklikten uzaktır. Gerçekleri olduğu

19 - Arafat Yaz, 101-107.

20 - Ana Belén Soage, "İslamism and Modernity: The Political Thought of Sayyid Qutb" Politics, Religion & Ideology, Vol. 10, No. 2, Haziran 2009, 194.

21 - A.g.e., 194.

gibi kabullenmek yerine, yani Kürtlerin de her millet gibi, içinde farklı dini ve ideolojik yaklaşımları barındıran bir millet olabileceğini kabul etmektense, Molla Ali hayalini kurduğu ve özlem duyduğu ama gerçek olmayan, hayali bir Kürtlükten bahsediyor: Kürtlüğü ve Kürdistan'ı tamamen İslamlaştırmaya çalışıyor. Müslüman olmayanları gerçek Kürt olarak kabul etmiyor. Bu yaklaşım ise dini milliyetçiliğin ta kendisidir. Çünkü Kürtlüğü sadece bir tek dine mensup bireylerin oluşturduğunu savunmak,²² ve hatta dini bir insanın ırkını belirleyen en önemli unsur kabul etmek,²³ ve yine bir milleti bir din ile tanımlamak,²⁴ bunların hepsi literatürde din milliyetçiliği olarak kabul ettiğimiz yaklaşımlardır. Yazdıklarından yola çıkarak, Kürt milletinin Müslüman kimliğini korumak gibi bir misyonu olduğuna inandığını görüyoruz. Ve bu inancın Kürt varlığı için vazgeçilmez olduğuna inanıyor olduğunu da görüyoruz. Molla Ali her ne kadar kendisini milliyetçiliğe karşıt olarak tanımlasa da, tüm bu inanışları, öngörüşleri, aslında her tür milliyetçiliğin temelinde yatan 'milli misyon'²⁵ inancının da ta kendisidir.

Bunlar hiç şaşırtıcı değil aslında. Modern İslami düşüncenin Avrupa milliyetçiliğinden oldukça etkilendiğini zaten biliyoruz. Mesela Kutub'un vatan kavramını, aynı dili, ırkı ve toprağın paylaşıldığı yer olarak değil de, Müslüman şeraitinin uygulandığı bir yer olarak tanımlaması, seküler milliyetçiliğin tam olarak dini bir alternatifidir.²⁶ Çünkü şeraitin totaliter olarak her bireye uygulandığı bir devlet anlayışı modern, ulus devletçi bir anlayıştır. Aynen ulus devlet anlayışındaki gibi, bu düzende de devlet tüm toplumu daha önce tarihte görülmemiş bir hırsla 'dönüştürmeyi' hedefler. Molla Ali de bu modern Avrupa düşüncesinin etkisi altındadır, ki bu yüzden İran devriminden beklentisi bir halife ve şeriat gelmesiyle totaliter bir değişimin gerçekleşmesine inanmasıdır.²⁷ Bu Müslümanların bir rejim değişikliği sayesinde 'doğru şekilde' İslamlaştırılmaları anlayışıdır. Müslüman ümmetinin bir halifesi ve bir devleti olması gerektiği inancı, yani özel ve kamu hayatının bu düzen içerisinde idare edilmesi gerektiği düşüncesi Kutub'un da savuna geldiği bir anlayış olarak aslında modern milliyetçiliğin temel düşüncelerinden biridir.²⁸ Molla Ali bu totaliter anlayışı benimserken nasıl Nursi'nin anlatımlarını da benimsemiş al-

22 - Rogers Brubaker, "Religion and nationalism: four approaches." *Nations and Nationalism*, 18, (1), (Kasım 2012), 15.

23 - A.g.e., 15.

24 - Gorski, Philip S. ve Gülay Türkmen-Derivoğlu. "Religion, Nationalism, and Violence: An Integrated Approach." *Annual Review of Sociology*, 39, (Mayıs 2013), 194.

25 - Anthony D. Smith, "Ethnic election and national destiny: some religious origins of nationalist ideals," *Nations and Nationalism*, 5, 3, (1999), 334.

26 - Brubaker, 13.

27 - Talal Asad, "Europe Against Islam: İslam in Europe," *The Muslim World*, 97(2), Nisan 1997, 191.

28 - Brubaker, 13-14.

mak zor. Nursi'nin iman hareketi rejim değişikliğini değil, bireysel dönüşümü hedefliyordu. Siyasal otoriteden destek almadan da İslam'ın yaşanabilirliğini savunuyor ve hatta İslam'ın kendisinin korunması adına siyasetten uzak durulması gerektiğine söylüyordu, çünkü siyaset samimiyeti zedeliyor ve içinde ikiye bölünmüşlüğü barındırıyordu.²⁹

Iran Devrimi

Molla Ali'nin İslami devlet oluşumunun gereğine inancı ile birlikte, Humeyni'nin 1979 devrimi adeta onu kendinden geçirmiştir. Yıllarca desteklediği Türkiye'deki siyasal İslam'ın temsilcisi Necmeddin Erbakan'a olan desteğini de bu süreçte ve dokuz yıl boyunca kesmiştir. Türkiye, Batı demokrasisinin uygulandığı bir ülke olduğu için, asıl olan bu 'şirk' düzeninde siyasal rol almamaktır. Yapılması gereken şey, demokrasiye tabi olup onun düzeninde çözüm bulmak değil, sistemin tamamen değiştirilmesi ve İran'daki gibi bir İslami devletin getirilmesidir.

Bu dönemde Molla Ali Türkiye'de ve hatta İslam dünyasında İran devrimi ile büyülenmiş³⁰ kişilerden sadece biriydi. Türkiye'deki İslamcı kesim o dönemde büyük bir umutla Türkiye'de de böyle bir devrimin olma ihtimali ile mest olmuşlardı.³¹ Molla Ali de Müslümanlara Humeyni'nin yolundan gitmelerini telkin eder, çünkü Humeyni Batı'nın Müslüman dünyasını sömürmesinin önünde bir koruyucu, İslam davasının temsilcisi ve mehdidir. Bunun için Kuran ve hadisten de örnekler getirerek onu destekler.³²

*'Din ve Kur'an cumhuriyetini getirdiğinde
Küfür ve nifak ay vay etti, yolları daraldı
Davası Allah'ın dini ve İslam hizmetidir
O garip dini uzaktan getirip baş ve göğüs üstüne koydu ...'*³³

Molla Ali de bu dönemde Müslümanları İran'ınkine benzer bir aktivizme davet ediyor ve küfür sistemini İslami sistemle değiştirmelerini istiyordu.

29 - İbrahim M. Abu-Rabi', How to Read Said Nursi's Risale-i Nur, İslam at the Crossroads, ed İbrahim M. Abu-Rabi', (Albany: State University of New York Yayınları), 68.

30 - Vali Nasr, "The Iranian Revolution and Changes in Islamism in Pakistan, India and Afghanistan" ed. Nikki Keddie and Rudi Matthee, Iran and the Surrounding World: Interactions in Culture and Cultural Politics, (Washington: The University of Washington Yayınları), 2002, 327.

31 - Nail Elhan, "The Impact of Iran-Inspired İslam in Turkey: the Period Between 1980 and 2000." Master Tezi, Ankara: ODTU, 2015, 79.

32 - Molla Ali'nin bahsettiği ayet Muhammed suresinden 38.ayet: "Eger yüz çevirseniz, Allah sizden başka bir kavmi tutar yerinize getirir, sonra onlar sizin gibi olmazlar." Hadis ise Ebu Hureyre'den nakledilmiş olan, Horasan'dan siyah bayraklar çıkacak. Bu bayrakları hiçbir sey geri çeviremeyecek ve mutlaka _lya'ya (Kudüs seherine) dikilecektir,' hadisidir. Arafat Yaz, 82.

33 - A.g.e., 86-88.

*Tebliğ et, cihad yap, din Süreyya'ya gitti
Bu yolda ölmezsün, gazi ve şehid olursun
Duymaz mısın İslam sedası derinden gelir, maşrikten?
Siyah bayrak ve tekbirler, onları izlemezsün sahipsiz gidersen* ³⁴

Cihad ve tebliğ diye bahsettiği şey aslında, Türkiye'deki laik düzenle savaşmaktı. Molla Ali'nin Kemalizm karşıtı kimliği işte bu genel anlamda batı karşıtlığı düşüncesinin bir parçasıydı. Bunun için Kürt mollalara fetva mektupları göndermeye başlamıştı. Bu mektuplardan birinde laik sistemi desteklemenin ve hatta o düzen içerisinde oy kullanmanın küfür olduğunu söylüyordu, çünkü laik sistem İslami prensiplere zıt kurallar getiriyordu ve küfür işliyordu. Oğlu Said Yaz, babasının laik sistemi destekleyen tüm mollalara karşı çıktığını söyler. Zaten yazdığı fetva mektuplarında bu açıktır:

Sual: İslam hukukunun demokratik seçimlerde oy kullananları tekfir edenlere karşı verdiği hüküm nedir?

Cevap: kişinin niyeti ve verdiği parti her ne olursa olsun, yaptığı insan eliyle yapılmış bir kanunun yerleşmesine yardımcı olmaktır ve bu kişiler Allah'ın kanunundan değil de, bu insan kanunundan memnun ve Allah'ın kanununu uygulamayan bu yöneticiden memnun iseler, bu kişiler kafirdirler. ³⁵

Molla Ali'nin Hizbullah ile Yolunun Kesişmesi

Molla Ali'nin Türkiye'de bir İslami direnişe olan umudu, onu Kürt Hizbullah'ın Türkiye'deki kurucusu Hüseyin Velioğlu'yla yakın ilişkiye itti. Velioğlu 1980'lerin başında Diyarbakır'da organize olmaya başlamıştı. Said Yaz, Velioğlu'nun onların evlerine sıklıkla geldiğini, hatta kaldığını, sabahlara kadar babasıyla Kürtlerin problemlerini ve bunlara nasıl İslami çözümler getirileceğini konuştuklarını hatırlıyor. Molla Ali'nin Velioğlu ile ilişkisi, Hizbullah'ın henüz tebliğ aşamasında başlıyor, yani propaganda süresince ilişkiler çok sıkıydı. ³⁶ Bu süreçte Hizbullah'ın Molla Ali gibi nüfuzu olan bir din adamına çok ihtiyacı vardı: Çünkü ilk aşamasında amacı Kürtleri İslami devletin kurulmasına ikna etmektir. ³⁷ Said Yaz'a göre babası Hizbullah'ın bu ilk süreçteki *İlim* kanalının oluşmasında çok kilit bir rolü olmuştu. Propaganda aşaması, 1990'larda yerini cihad fikrine bırakıp da grup silahlı mücadeleye başlayınca Molla Ali,

34 - A.g.e., 86-88.

35 - M. Said Yaz'ın arşivinden

36 - M. Said Yaz ile mülakat.

37 - Emrullah Uslu, "From Local Hizbullah to Global Terror," Middle East Policy, vol, XIV, No 1, 2007, 130.

hayal kırıklığı yaşamış ve Velioğlu'na verdiği desteği çekmişti.³⁸ "Tabi 'silahlı mücadele olmadan Molla Ali sistemi nasıl değiştirmeyi düşünüyordu' diye bir soru geliyor aklı." Belki de Hizbullah'ın suikastları dindar Kürtlere uzanınca, Molla Ali'nin gözünde geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur. Hizbullah'ın İlim grubu ilk yıllarında Kürtlerin liderliğini yapacağı bir İslami uyanış vaat ediyordu. Müslümanları ve de Kürtleri Türk laik sisteminin getirdiği eşitsizliklerden kurtaracak bir İslami sistemin gelmesi için umut dağıtıyordu. Bu yüzden Kürtlerin ezilmişliği konusunu özellikle dile getiriyor ve Kürtlerin bilinçaltlarına konuşuyordu. Tüm Müslümanlar ve bilhassa Kürtler özgürlüğe kavuşacaktı.³⁹ Velioğlu, Kürt Hizbullah'ın bu ilk zamanlarında Nursi'ye de çok referanslar vererek ideolojisini Kürt bölgesinde kabul edilebilir hale getiriyordu: "eğer Üstad hala hayatta olsaydı Velioğlu'nun hareketinin başında olurdu,"⁴⁰ diyordu. Hizbullah hala Nursi'yi bir mazlum, yani kendilerinin çok kullandığı deyimle, *mustazaf*,⁴¹ bir Kürt olarak tanımlar ve onun pasif direnişini de seçerek yaptığı bir şey değil de, mecburi olarak yaptığı bir şey olarak açıklar. Grubun yayınladığı bir kitapta Nursi büyük bir mücahit olarak anlatılır, ki Nursi bu siyasal İslamcıların sloganı haline gelmiş terimi ne kendisi ne de takipçileri için hiç kullanmamıştır. Velioğlu'nun Nursi hakkında bu minvalde söylediği her şey Molla Ali'yi onun yanına çekmekte etkili olduğu anlaşılıyor, zira Molla Ali zaten önceden beri Nursi'nin düşüncelerini beğeniyor ve medreselerde okutulması gerektiğini soyluyordu.

Nursi'nin *Mesnevi Nuriye* ve *İşaratü'l-İcaz* adlı eserlerini Arapça olarak medresede okutmuş,⁴² ve bazı eserlerini de Türkçeden Arapçaya ve Kürtçeye çevirmişti.⁴³ Nitekim oğlu Said Yaz babası tercüme yaptığı için ona Nursi'nin takipçilerinden gelen bir mektubu da bana kaynak göstermişti.⁴⁴

38 - M. Said Yaz ile mülakat

39 - Uslu, 131.

40 - Mehmet Kurt, *Kurdish Hizbullah in Turkey: Islamism, Violence and the State*. (London: Pluto Yayınları, 2015), 17.

41 - Hizbullah başlıca derneğini de *Mustazaf-Der* olarak adlandırmıştır. Ali Seriatı de bu terimi ezilmişler için kullanmış, ve burjuvazi için de karşıt olarak *mustakbar* demiştir, ki tüm bu kullanımlar İran devriminde kullanılmış sloganlardır. Yani *mustazaf* global İslami uyanışta önemli bir yer teşkil eder. Mustafa Gurbüz, *Rival Kurdish movements in Turkey: Transforming ethnic conflict*, (Amsterdam: Amsterdam University Yayınları, 2016), 144.

42 - Arafat Yaz, 44-45.

43 - A.g.e., 71,75.

44 - Said Yaz bu mektubu halen saklıyor ve modern Türkçesi şöyle: "Aziz Sıddık Kardeşimiz, üstadımız orada ve havalisinde bulunan ulemaya hususan altıncı nükteyi tercüme eden Molla Ali kardeşimize çok selam ediyor, Maşaallah diyor ve aynen kardeşi Abdulmecid gibi kabul ediyor ve beğeniyor. Yaptığı tercümeyle beğendi. Saniyen nurlar hesabına gönderilen para geldi, salisen yakında, sonunda sizin takriziniz bulunan risale nurun umum fihristesi seksen aded olarak size gelecek. Tab masrafı yani nakdiyesi on liradır. Üstadımıza aittir. Hem üstadımız hem bizler çok selam ederek dualarınızı bekleriz. Elbaki, huvelbaki, Kardeşleriniz Zübeyr, Sungur, Bayram, Ceylan." Yaz, 71,75.

Hizbullah'ın propaganda aşamasında, Molla Ali sofi şeyhlerine bir de "irşat mektupları" göndermiştir: ⁴⁵ Siyasal İslami dava için hep beraber bir olalım diye onları çağırdığı bu mektuplarda onları aynı zamanda siyasetten uzak durmalarından, ve dünyevi hadiseler hakkındaki 'bilgisizliklerinden' dolayı da eleştirir. İrşadın doğru yola çağırma anlamına geldiğini düşünürsek, Müslüman liderleri irşada çağırmanın onlar için ne ima ettiğini de anlarız. Bu mektuplardan biri 1980'lerin başında Molla Burhan'a gitmiştir ki kendisi, meşhur Tillo'lu şeyh Maşuk Norşin'in halifesi, Tillo'lu bir medrese hocası ve şeyhtir. Said Yaz babasının bir de tebliğ mektupları yazdığını ve bunları kendisinin Velioğlu ile birlikte çoğaltıp medrese mollalarına dağıttığını da anlatıyor. ⁴⁶ *Tebliğ* mektupları da modern siyasal İslam düşünürlerini anlatan ve düşüncelerini özetleyen mahiyettedir.

Molla Ali'nin Humeyni'ye olan desteği İran devriminin Sünnilere karşı ayrımcı bir politika izlemesiyle azalır ve kaybolur. Kendisi onu desteklerken devrimin Şia karakterini göz ardı etmiş ve hareketi tüm Müslümanlar için bir başarı olarak görmüşse de, İran devriminin hiç de kucaklayıcı olmadığını zamanla anlamıştır. Sonradan yazdığı şiirlerinde bu hayal kırıklığı, kızgınlık da aşikâr görünür. Humeyni'nin Sünni inancına zıt birçok anlayışı içeren vasiyetini okuyunca Molla Ali tamamen kopmuştur: "bunların yolu yalancılık ve kandırmaca, birliği parçalama, başkalarını tekfir etme ve Sünni imamları aşağılama,.. Cehaletin kuyusundalar ama bunu ilim sanıyorlar." Ve zamanla Hüseyin Velioğlu'nun da İran'ın gizli örgütü SAVAK ile bağlantılı olduğuna inanmış ve hakkında 'Ne Kuran'la ne İslam'la hiç bir alakası yok' demiştir. ⁴⁷ Sonrasında Molla Ali tekrar Türkiye'nin düzeni içinde Necmeddin Erbakan'ı desteklemeye başlamıştır.

Molla Ali'nin düşünce tarihi, aksiyoner ve heyecan verici olsa da sonuç kısmı hayal ettiğinden uzaktı. Farklı İslami alanlarda, birbiriyle çelişen ideolojilerde, büyük hayranlıklardan büyük yıkımlara kadar dolu dolu duygularla yaşanmış bir yolculuk. Oğlunun da bahsettiği gibi Molla Ali heyecanlı ve yeni düşüncelerden etkilenen ve inandığı davada hemen yol almak ve sonuca ulaşmak isteyen bir kişilik. Elindeki tüm imkânları artık bir imkan kalmayınca kadar tüketmiş gibi. İşte onun düşünce mirası da zaten bu: çaresiz ve

45 - M. Said Yaz ile mülakat.

46 - Hüseyin Velioğlu bunun ötesine geçerek diğer 'yanlış yoldaki' dini liderleri de ya kendi davasını kabul etmeye ya da onunla savaşıma durumuna düşürmüştür: bu şekilde planı dindar çevrede siyasi olarak tek alternatif 1990 ve 93 arası Hizbullah'ın dikte ettiği vaazı vermedikleri için 12 imam öldürülmüştür. Bülent Aras ve Gökhan Bacık, "The Mystery of Turkish Hizbullah," Middle East Policy 9, 2, (2002): 151. Grup aynı zamanda 1999'da Nurcu bir Kürt grubu olan Zehra vakfı başkanı İzzettin Yıldırım'ı öldürmüştür. Hizbullah ideolojisini yaymak için bir çok kitapçı açmış ve doğudaki aşiret ve dini bağlantılardan fazlaca istifade etmeye çalışmıştır. M. Hakan Yavuz ve Nihat Ali Özcan. The Kurdish Question and Turkey's Justice and Development Party, Middle East Policy, 13, 1, (2006), 107.

47 - Diwanu Ustazil Molla Ali İlimi, Basılmamış Divan, 86.

belki biraz da savunmasız bir şekilde kendi toplumunu içerdeki ve dışarıdaki “düşman” gördüklerinden kurtarma gayreti. Molla Ali’nin hikayesi bir Kürt bireyinin hikayesi, sadece bir Kürt İslamcı’nın hikayesi değil. Bir istisnai hayat veya kendi başına münferit bir hikâye olarak okunmaması gereken bir hikaye. Aynı zamanda, verdiği fikir mücadelesiyle ve geride bıraktığı edebi eserleriyle aslında bizlere Kürt uleması arasındaki milliyetçilik, Kürtlük, Türk devleti, İslam ve Batı üzerine olan derin tartışmaların hala canlı olduğunun da yaşanmış bir göstergesidir.